

Türkiye'den Almanya'ya Göç Sürecinde Geride Kalan Kadınlar: Almanyalı Beylerin Fedakâr Eşleri

*Yrd. Doç. Dr. Fatma FİDAN**
*Dr. Ahmet FİDECİOĞLU***

Özet

1960'lı yıllarda başlayan Türkiye'den Avrupa'ya gerçekleşen işgücü göçü özellikle Almanya üzerinde yoğunlaşmıştır. Göçün Türkiye ve Almanya'da hissedilen sosyo-ekonomik etkilerinin yanı sıra Türkiye'de kalan aile üyeleri üzerinde de sosyolojik tesirleri bulunmaktadır. Göçün sonuçlarından biri de eşi yurt dışına giden kadınların sosyal sorumluluklarını ve statülerini yeniden yapılandırmalarıdır. Bu süreçte çoğu zaman eşinden ayrı ve yalnız kalan kadın, toplumdaki eril yapıya karşı kendini savunma gayreti içinde kimliğini yeniden oluşturmuştur. Araştırma, eşi çalışmak için yurt dışına giden 50 kadınla sözlü tarih yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmada, göç kararının alınmasında kadınların belirgin rolleri olmadığı gibi, çoklu sorumlulukla karşı karşıya kaldıkları ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, bireyselleşme, bağımlılık, kuşatılmışlık olgularının iç içe geçen etkisinin "geride kalan kadının" yaşamını biçimlendirdiği görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Almanya'ya İşçi Göçü, Göçmen, Kadın, Aile.

Abstract

Migration of Turkish labourer to Europe was towards especially Germany in the 1960s. There are also the sociological impacts of migration on family members in Turkey in addition to its socioeconomic influences on Turkey and Germany. One of the most important results of migration is the changing of the social status and responsibilities of woman whose husband were outside Turkey for work. The woman who was left alone during this term formed her own identity in an effort to defend her fragile structure against the masculine structure in society. In this study, 50 women whose husbands went abroad were interviewed. This article shows that there was not any specific role for women in making decisions about migration and that woman encountered many responsibilities. Furthermore, the study presents that the mutual effect of individualizing and dependence phenomenon shaped her life

Key Words: Labour Migration to Germany, Immigrant, Woman, Family.

* Yrd. Doç Dr. Fatma FİDAN

Sakarya Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi

** Dr. Ahmet FİDECİOĞLU

Giriş

1960'lı yıllarda çalışmak ve gelir düzeylerini yükseltmek amacıyla Türkiye'den Avrupa'ya başlatılan işgücü göçünün etkisi Türkiye ve Avrupa ülkeleri açısından hala önemini korumaktadır. Türkiye'den başlayan göçün yönü Avrupa kıtasında özellikle Almanya'ya yöneliktir. Almanya'nın göç sürecinde Türkiye'den gelen vatandaşlara yönelik uygulamaları ve aldığı politik kararları bu misafir işgücünü yıllar içinde farklı şekillerde etkilerken, göçün kendi doğasından kaynaklanan özelliği gereği arkada kalanlar açısından da yeni sosyal statüler ve ilişkiler ağını doğurmuştur.

Göç sürecinde çalışmak için Almanya'ya giden erkeklerin arkada bıraktıkları genellikle eşleri ve çocuklarıydı. Göçün yüklediği sorumluluk ve ona biçtiği rol, kadının o güne kadar üstlenmediği bir görevi ve statüyü gündeme getirmiştir.

Göç sonrası sorumluluğu artan kadın, eşinin geride bıraktığı otoriteyi doldurmak adına birçok işin görülmesinde aktif rol almıştır. Çocuklarının üzerinde söz sahibi olmaktan, elde edilen gelirin harcanmasına kadar değişik alanlarda sorumluluk üstlenen kadın yeni bir statü tabanında kendini bulmaktadır. Göç sürecinde kadın görünürde bir özgürleşme alanına girse de başka kısıtlamaların kuşatması altında sınırlandırılmaktadır.

Türk İşgücünün Almanya'ya Göçü

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda içinde bulunduğu ekonomik yapı ve işgücü piyasası ele alındığında işsizlik ve düşük ücretler işgücünü ülke dışına itmede etken bir faktör olmuştur. Göçün ana unsurunu ülke dışında fırsat arayışı oluşturmaktadır (Espiritu, 2009: 222).

Türkiye'den Almanya'ya göçün belli aşamalardan geçtiği görülmektedir. İlk aşama, 1961 ile 1973

yılları arasında yaşanan göç dalgasıdır ki, işçilerin "konuk işçi" statüsünde Almanya'ya davet edildikleri (Ültanir, Canbulat & Uyanık: 2004, 2- Castles & Miller, 2008: 291) bilinmektedir. Davet kapsamında Türkiye'den gelen işçilerin bir yıllığına Almanya'da kalmasına olanak sağlandığı, ancak uygulamada bir yıllık süre şartının işletilmediği gözlenmektedir. Kurumsal olarak ülke dışına göçün gerçekleştirildiği bu dönemde yaklaşık 805.000 işçinin İş ve İşçi Bulma Kurumu (İŞ-KUR) aracılığıyla yurt dışına gönderildiği görülmektedir. Almanya'da işe yerleştirme Türkiye'de İş ve İşçi Bulma Kurumu'nda kaydı bulunan işçilerin Alman İşçi Alım Büroları'ndaki işgücü talebine yönelik vasıf uyumu sağlandıktan sonra gerçekleştirilmekteydi (Toksöz, 2006: 217-218). Bu dönemde Almanya'ya giden işçilere ailelerini getirmelerine izin verilmemiş (Abadan-Unat, 2006: 60); ayrıca bu göçmenler konuk işçi olarak kabul edildiklerinden bunlara yönelik herhangi bir sisteme uyum politikası da geliştirilmemiştir (Ültanir, Canbulat & Uyanık, 2004: 2). 1970'li yıllarda işgücünün yaklaşık % 10'u yurt dışına çalışmak amacıyla göç ederken, bu durum, Türk hükümetlerince işsizliği hafifletmek ve yurt dışı gelirlerini arttırmak amacıyla desteklenmiştir.

1973 yılında etkisini hissettiren küresel ekonomik kriz devletlerin iktisadi politikalarında bir takım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. O dönemde yaşanan petrol krizi, ekonomik bunalım ve Avrupa içinde artan işsizlik yeni yabancı işçilerin alınmasına son verirken Almanya'ya gelmiş yabancı işçilerin çalışmasını engellemeye yönelik politikaları gündeme getirmiştir (Castles & Miller, 2008: 292).

1973 yılından sonra işçi alımının durdurulması, resmi yollarla Türkiye'den Almanya'ya giden işçi sayısını düşürürken aile birleşmesi yoluyla Almanya'daki göçmen Türk nüfusunun artışı devam ettirmiştir (Toksöz, 2006: 217- 218). İşçilerin geleceğe yönelik planlarında vatanlarına dönmek

bulunurken Türkiye içinde artan işsizlik ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle birçoğunun bu hayallerini emeklilik sonrasına ertelemeleri, ailelerini yanına getirmelerinde etkili bir neden olmuştur. Diğer yandan göç hareketlerini durdurmak amacıyla alınan radikal önlemlerin, illegal işçi sayısının artışı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Alınan önlemler kaçak işçi girişini azaltamamış; belirli dönemlerde çıkarılan af yasaları ile bu kaçak işçilere çalışma izni verilmiştir (Kartal, 2004: 396).

1973 yılında işçi alımını durduran Almanya'da aile birleşmesi yoluyla Türkiye'den gelen işçilerin sayısının artması ve beraberinde gelen Alman toplumuyla bütünleşme sorunu, özellikle Kohl Hükümeti döneminde Almanya'nın bir göç ülkesi olamayacağı ve bu göçmen işçilerin ikametlerinin özendirilmeyeceği politikası benimsenmiş; göçün bir diğer aşaması olarak tanımlanan anayurda dönüş hareketi 1980'li yıllara damgasını vurmuştur (Ültanir, Canbulat, Uyanık, 2004: 2- Kartal, 2004: 397). Kohl hükümeti 28 Kasım 1983'te yürürlüğe koyduğu "Yabancıların Dönüşlerini Özendirme" yasasında anayurduna dönecek göçmenlere 10.500 DM (Alman Markı) ve ayrıca çocuk başına 1.500 DM (Alman Markı) vermeyi kabul ederken işçilerden alınan emeklilik kesintilerini beklemeden geri ödemeyi taahhüt etmekteydi. Bu yasalar sonucu 1984 yılında yaklaşık 250.000 işçinin anayurda döndüğü görülürken Almanya'daki Türkiye'den gelen işçi nüfusunun % 5,4 düştüğü tespit edilmiştir (Abadan-Unat, 2006: 74-75). 1991 yılında yürürlüğe giren yabancılar yasası, genç kuşağın Alman Vatandaşlığına geçişini kolaylaştırırken Türk Vatandaşlığı'ndan feragat etmesini de beraberinde getirmiştir. Almanya çifte vatandaşlığın kabulünde direnç göstermekte ve vatandaşlık statüsünü kan bağına dayandırmaktan vazgeçmemektedir (a.g.e., 2006: 76-78). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2006 yıl sonu verilerinde Almanya'da 1.738.831 Türk vatandaşının yaşadığı bildirilmektedir (ÇSGB, 2006: 23). Ancak bu sayı-

nın içinde Alman vatandaşlığına geçmiş Türkiye'den gelenlerin bulunmaması göz önüne alınırsa, Türk nüfusunun Almanya içinde daha fazla olduğu görülecektir.

Göç ve Aile

Yurt dışına göç edenlerin çoğunluğunu Türkiye'nin köy ve ilçelerindeki ekonomik skalanın alt ve orta basamaklarında bulunan bireyler oluşturmuştur. Maddi gelirlerini arttırmak ve buldukları köylerde başarıya ulaşmak isteyen insanlar olmaları göç edenlerin karakteristik özelliklerini tanımlamaktadır. Göç edenlerin genellikle ailelerini anayurda bırakarak yurt dışına göç etmeleri aile üzerinde uzun süreli bir etkiyi beraberinde getirmiştir (Martin, 1991: 72-73). Konuk işçi olarak gittikleri ülkede marjinal bir grubun üyesi olarak algılanan Türk işçileri anayurda döndüklerinde toplumsal statülerini değiştirmiş; kendi topraklarında üst bir sınıfın üyesi olarak karşılanmışlardır. Bu değişim, kuşkusuz aile üyelerinin konumunu etkilerken belli bir maliyeti de geride kalan aile üyelerinin omzuna bırakmıştır. Göç olgusunda erkeklerin tek olarak ülke dışına çıktıkları durumlar eşlerin ana yurttan kaldıkları gözlenmekte; çocukların bakımının sağlanması, eşlerden birinin ana yurttan kalmasında etkili olmaktadır (George, 2005: 80-82). Erkeklerin çalışmak için yurt dışına göç etmeleri kuşkusuz beraberinde bir takım toplumsal değişimleri de getirmiştir. Göçün geride kalan aile fertleri üzerinde sosyo-politik bir değişime yol açtığı gözlemlenmektedir. Bu değişim ailenin konumunda, kadının sosyal statüsünde ve tüketim kalıplarında hissedilmektedir.

Genelde göç sonrası yaygın bir yaşam biçimi olarak parçalanmış ve çekirdek tipi aile biçiminin ortaya çıktığı bağımsız yaşam şekilleri görülmektedir (Abadan-Unat, 2006: 184). Almanya'ya göç sonrası geride kalan aile üyelerinin % 56'sının eş ve çocuklarla birlikte parçalanmış çekirdek tipi aile

biçiminde yaşadığı; % 29'nun eş, çocuklar ve kocanın aile üyeleriyle birlikte geniş bir aile çatısı altında yaşam sürdüğü tespit edilmiştir. Köylerde geniş aile yapısı modernizasyona bağlı olarak 1970'li yıllarda parçalanmaya başlamıştı; ancak çekirdek ailenin oluşumunu hızlandıran en büyük etkenin göç olduğu ileri sürülmektedir (Martin, 1991: 48).

Göç, kadın ve erkeklerin cinsiyet rollerini yeniden inşa etmeleri için fırsatlar ortaya çıkarmaktadır (Maternowska ve diğ., 2009). Göç nedeniyle artan çekirdek aile tipi, aile içinde karar verme biçimini, otorite dağılımını değiştirmekte ve kadını yarı bağımsız kılarken kadının rolünü ön plana çıkarmaktadır. Göç kaynaklı sosyo-ekonomik etkenler kadının statüsünde değişikliğe neden olmuş; geleneksel aile yapısında çözümleri beraberinde getirirken toplumsal cinsiyet kimliğinin sorgulanmasına yol açmıştır (Kartal, 2004: 403). Aile reisi olarak yeni roller almak zorunda kalan kadın, okuma - yazma eğitimi almaya başlamış ve çocukları üzerindeki otoritesi artık eşinin annesi (kayınvalide) ya da kocası tarafından tartışma konusu yapılmamıştır. Daha önce hiçbir eğitim almamış olsalar bile kadınlar yeni bir dünyanın içine fırlatılmış durumda kendilerini bulmuşlardır. Aile içinde kadınların göç sonrası artan sorumluluğunun onları ilk defa PTT'de işlem yapmaya, nüfus kağıdı çıkarmaya ve değişik devlet daireleriyle temas kurmaya yönelttiği görülmektedir (Abadan-Unat, 2006: 187). Göçle beraber kadının rolünün yeniden şekillendiği görülse de, kadının hareket alanının sanıldığı kadar genişlemediği de bilinmektedir. Özellikle alışverişe evin yetişkin oğlunun gönderildiği, daha ayrıntılı alışverişler için ise kadınların kendi mahallelerinin ya da akrabalarının yaşça büyük diğer kadınlarıyla çarşıya çıktıkları bilinmektedir. Bu durum cinsel ayrımı öne çıkaran toplumlarda yaş faktörünün bağımsızlığın elde edilmesinde önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.

Eşlerinin yanına yurt dışına gitmeyen kadınların Türkiye'de ev bütçesi ile ilgili kararlarda yeni

sorumluluklar aldıkları gözlemlenmiştir. Yurt dışından gönderilen paraların bir kısmının eşler tarafından ev aletleri ve yaşamı kolaylaştıracak malların alımında kullanıldığı, diğer yandan yurt dışında elde edilen gelirlerin bir kısmının da Türkiye'de apartman daireleri satın alınmasında ve küçük ölçekli iş yerleri açılmasında kullanıldığı görülmektedir (Martin, 1991: 53 ve 70).

Yurt dışındaki eşleri tarafından düzenli bir gelire kavuşturulan kadınların bu paralar üzerinde bağımsız tasarruf hakkına sahip olmaları özgürlük alanlarının önemli bir yanını ortaya koymaktadır. Bu durum onlara gerçek bir özgürlük yerine yeni mekanizma olan "sözde özgürleşme" alanını sunmuştur (Abadan-Unat, 2006: 191). Geride kalanların yaşadıkları toplumda elde ettikleri serveti göstermek ve farklılıklarını ortaya koymak için giriştikleri uğraşlar evlerin yeniden döşenmesinde, yeni ev aletlerinin alınmasında, kentsel yaşamı sergileyen yeni evlerin yapılmasında, buldukları toplumda itibar arayışı içinde *sözde özgürlük* alanına bir kaçışı simgelemektedir.

Eşleri yurt dışına giden kadınlar göç sonrası düzenli bir gelire sahiptirler; bu düzenli gelir göç öncesi yaşam biçimlerine nazaran onlara daha konforlu bir yaşam sunmuş olsa da, eşin yokluğuna bağlı bir takım zorlukları da beraberinde getirmiştir.

Araştırma

Türkiye'den yurt dışına göçün yaklaşık 50 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Söz konusu olgu hem Türkiye hem de Almanya için önemli sosyo-ekonomik avantajları beraberinde getiren bir gerçek olsa da, bireyleri hiç tanımadıkları yabancı bir ülkeye gitme kararını almaya yönelten somut ihtiyaçlar içerisinde, çalışma imkânı ve daha iyi yaşam koşullarının hareket noktası olarak ele alınması gidişte güçlü bir zorunluluğun varlığını işaret etmektedir.

Bilinmeyen ve yabancı bir memlekete gitme kararı daha iyi yaşam hedefine yönelmiş olsa da çözüm bekleyen farklı sorunları üretmekte, giden bireyler ve aileler açısından değişimi beraberinde getirmektedir. Yurt dışına çalışmaya giden erkekler genellikle ailelerini Türkiye’de bırakmalarıyla yaşanan aile bölünmesi, geride kalanları etkileyen bir sorun olarak kendini hissettirmiş; göç eden bireylerin geride kalan aile fertleri özellikle de kadın için ortaya çıkan farklı durum sürecin başka bir yönünü oluşturmuştur. Kadınların aile bölünmesi sonucu sorumlulukları göç öncesine göre daha fazla artmıştır. Her ne kadar otorite kullanımının geride kalan kadının inisiyatifine geçtiği gözlemlenmiş olsa da otorite kullanımı ve kadının özgürleşmesi durumunu toplumun mevcut dokusu içinde sorgulamak gerekmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmada, yurt dışına işgücü göçünün beraberinde getirdiği sorunlardan çok erkeğin kendisiyle birlikte eşini götürmemesi veya götürmemesi durumunda “geride kalan kadının” rol değişimi, karşılaştığı sorunlar ve yüklendiği sorumluluklar inceleme konusu olmuştur. Bu araştırmada geride kalan ve eşinin de sorumluluklarını yüklenen “gurbetçinin eşi” olarak adlandırılan kadınların yaşamını ve yaşam değişimini ortaya koymak temel amaçtır. Geride kalan kadının yaşantı alanlarını ve bunu çevreleyen gündelik yaşam bilgisini derlemek, değişime uğrayan olguları çözümlemede toplumsal dinamikleriyle ilişkisi ve kesiştiği alanları tanımlayabilmek önem taşımaktadır. Bu amaçla, göç sürecinde, kadının güçlenme ve bireyselleşme becerisi tanımlanmaya çalışılmıştır. Kadının yaşamındaki değişimin yönünün güçlenme mi yoksa kısıtlamaları olduğunun araştırılması temel hedefi çerçevesinde, gündelik yaşam pratiklerinin nasıl etkilendiği ve benlik algılarının oluşum biçimi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yöntem ve Veri Toplama Araçları

Araştırma, Sakarya ve Kocaeli’nde yaşayan eşi yurt dışında çalışan (halen çalışan ya da emekli olup dönmüş) 50 kadınla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, nitel araştırma tekniklerinden yüz yüze görüşme ve sözlü tarih kullanılmıştır. 40 yaş üzeri 50 kadının anlatıları araştırmanın veri toplama aracı olmuştur. Kadınların yaşam anlatılarını derleyerek, gerçek yaşam deneyimlerine dokunabilme yöntemiyle tanıklıklarına başvurulmuştur. Kadınların bilgisine ulaşabilmek için yine onlara başvuru yöntemi olan sözlü tarih yöntemi ile veriler derlenmiştir.

Bulgular

Yapılan araştırmada eşini yurt dışına çalışmaya gönderen kadınların “göç kararının” alınmasından itibaren yaşadığı rol değişimi ve yaşamında meydana gelen farklılaşma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öncelikli olarak görüşülen kadınların bireysel özellikleri derlenmiştir. Aşağıdaki tabloda görüşülen kadınların demografik özellikleri görülmektedir.

Demografik Özellikler	
	N
YAŞ	
40-45	2
46-50	10
51-55	13
56-60	25
EVLİLİK YAŞI	
15	5
16	9
17	20
18	11
19	3
20	1
21	1
EŞİ GİTTİĞİNDE	
15-20	3
21-25	4
26-30	24
31-35	15
36-40	2
41-45	2

<i>Demografik Özellikler</i>	
ÇOCUK SAYISI	
0	1
1	2
2	8
3	18
4	11
5	5
6	4
7	1
EĞİTİM	
Okur-yazar değil	15
Okur-yazar	15
İlkokul	14
Orta okul	5
Lise	2
RESMİ NİKAH	
Evet	31
Hayır	19
EŞİN ÖNCEKİ İŞİ	
Çiftçi	28
İşçi	5
İşsiz	12
Serbest meslek	1
İnşaat işçisi	3
Şoför	1
Çoban	1
YAŞANILAN YER	
Köy	36
Kasaba	10
İlçe	3
İl	1
EŞ GİTTİKTEN SONRA BİRLİKTE YAŞANILAN BİREYLER	
Eşin Ailesi	30
Kendi Ailesi	5
Çocukları	15
Eşin Kardeşi	2

Demografik bilgiler incelendiğinde, kadınların evlenme yaşının, ağırlıklı olarak 17-18 yaş grubunda toplandığı görülmektedir. Eşi yurt dışına gittiğinde ise kadınların 26-35 yaş grubunda olduğu bilinmektedir. Bu da gösteriyor ki evliliğin ilk 10 yılında gidenlerin oranı fazladır. Çocuk sayısı açısından yapılan değerlendirmede genellikle 3 ve 4 çocuğa sahip olunduğu dikkat çekmektedir.

Kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü o dönem kadınının genel karakteristiğini yansıtmakta-

dır. Görüşülen kadınların önemli bir kısmı okula devam etmemiştir. 15 kadının okur-yazar olmadığı, diğer 15 kadının ise okur-yazar olduğu ancak okula devam etmediği tespit edilmiştir. Kadınların eğitim düzeyinin düşük olması “köyde” yaşamasının sonucu olmaktadır.

Görüşme yapılan kadınlardan 19’unun eşi gittiğinde resmi nikâhı bulunmamaktadır. Resmi nikâhı olmayan kadınların başlangıçta bir endişe taşımadığı, ancak ilerleyen zamanlarda eşlerini terk eden erkeklere ilişkin örneklerin ortaya çıkmasının resmi nikah yapma talebini beraberinde getirdiği görülmüştür.

Göç Kararının Alınması Süreci ve Kadın

Erkeğin yurt dışına göçü sadece erkeğin yaşamında bir değişimi beraberinde getirmemekte, tüm aile bireyleri özellikle de kadın açısından farklılaşmaya yol açmaktadır. Ancak, göç kararının alınması ve bu süreçte kadının rolü incelendiğinde birçok süreçte olduğu gibi kadının görünmezliği temel nitelik olarak belirgin bir hal almıştır. Kadınların onayının, hatta görüşünün alınması ise yaygın bir uygulama olmamıştır. Erkeğin göç kararını vermesi akraba ve arkadaşlara danışma yoluyla endişeler giderilerek gerçekleşmiştir. Aile içerisinde onayı alınanlar ise aile büyükleri olmuştur. Sadece 5 kadın eşinin böyle bir danışma ve ortak karar alma sürecine girmiştir. Kısaca kadınlar, hayatları açısından köklü değişime yol açacak kararın alınmasında etkili olamamışlardır. Ancak bu durum kadınların eşlerinin gitmesine tamamen karşı oldukları anlamına gelmemelidir. Her ne kadar kendilerine danışılmasa da eşinin gitmesini desteklemişlerdir. Özellikle de işsiz olanların koşulsuz desteklediği görülmektedir. Kadınlardan 6’sının karşı çıktığı, ancak karara boyun eğmek zorunda kaldıkları da tespit edilmiştir. Karşı çıkışın nedenleri sorgulandığında, “ailenin bölünmesi” ve “kadının yalnız kalma endişesi” ön plana çıkmıştır.

Görüldüğü gibi bu süreçte kadınlar ne duyulur ne görünür olmuşlardır. Alınan kararı onaylayan ve üzerine düşen fedakârlığa sessizce katlanan birey olarak süreçteki yerlerini almışlardır.

Sürekli evde akrabalar bir araya gelip konuşuyorlar, ben de olanları izliyordum, içimde hem üzüntü hem de iyi olacak tesellisi vardı. Yalnız kalmaktan çok kokmadım, çünkü hep konuşulan benim neredede ve kiminle yaşayacağımdı.

Görüldüğü gibi kadının fikrinin sorulması bir yana, kadının yaşamının yeni düzene uydurulması da diğer bireyler tarafından sağlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda erkeğin işi ve yaşanan yerleşim birimi görülmektedir. İş ve yerleşim bölgesinin dezavantajlı durumu yurt dışında bir iş edinebilmeyi ayrıcalıklı bir durum haline getirmiştir. Bu durum erkeğin göç etme kararı almasında diğer engelleri bertaraf eden ve önemsizleştiren bir etken olmuştur. Görüşülen kadınların 12'sinin eşinin işsiz ve 28'inin ise çiftçi olduğu görülmektedir. İşe ilişkin mevcut olumsuz durum kararın alınmasında önemli bir güdü olmuştur.

Erkeğin ailesini bırakıp gitmekten üzüntü duyup duymadığı sorgulandığında, kadınlar tarafından “*en büyük fedakârlığı eşinin yaptığını, üzüntü duymasının bir nedeni olamayacağını, sonuçta ailesi için başka ülkede çalışma ve yaşama zorluğuna katlandığı*” belirtilmiştir. Yani kadınlar, erkeğin göç etmesini ailesi için yaptığı bir fedakârlık olarak algılamış ve ifade etmiştir. Eşi de böyle bir fedakârlık yapıyorsa kadın da üzerine düşeni hiç eksiksiz gerçekleştirmedi.

Geride kalan kadının nerede ve kimlerle yaşadığı da önemli bir konu olmaktadır. 30 kadın eşinin ailesi ile yaşamını sürdürmüştür. 5 kadın kendi ailesi, 15 kadın çocukları ile birlikte ve 2 kadın eşinin kardeşi ile yaşamını devam ettirmiştir. Burada dikkat çeken, eşinin ailesi ile birlikte yaşayan kadınların

16'sının daha önce de aileyle yaşaması, 14 kadının eşinin gitmesinden sonra aileyle birlikte yaşamaya başlamasıdır. 5 kadın ise kendi ailesiyle yaşamaya başlamıştır. Kadın kendi evini kapatmamış, fakat yaşamının büyük bir kısmını ailesinin evinde geçirmiştir.

Eşin de (kadının ve çocukların) götürülmesinin söz konusu olduğu ailelerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bazı ailelerde erkeğin gidip düzen kurunca ailesini de götürme düşüncesi başlangıçta belirginleşmiş olsa da zaman içinde vazgeçilmiştir. En önemli neden ise yaşam koşullarının ve anlayışların çok farklı olması ve ailenin yaşayacağı uyum sorunudur.

27 ailede ise eşin götürülmesi gündeme gelmemiştir. Bunun nedeni araştırıldığında, 6 kadın kesinlikle gitmeye karşı çıkmış, 5 ailede çocukların eğitimi, 6 ailede yabancı memleketteki zorluk, 10 ailede ise memleketteki işlerin yürütülmesi engel teşkil etmiştir. Eşin yurt dışında olduğu dönemde yanına gitme durumu incelendiğinde, 5 kadın belirli periyotlarla eşinin yanına gitmiştir. Diğerleri ise hiç gitmemişlerdir.

Dikkat çeken diğer bir olgu da kadının, eşinin yurt dışında yaptığı işle ilgili olarak bilgi sahibi olmamasıdır. Yapılan iş, işin özelliği, çalışma süresi ve gelirle ilgili olarak kadının bilgi sahibi olmadığı belirtilmiştir. Bunun nedeni değişik işlerin söz konusu olması, yani yapılan işin sürekli değişmesi ve o dönem kadının “soru sorma alışkanlığının olmamasıdır”.

Göç Sonrası Değişen Rol ve Sorumluluk Alanı

Kadın kategorisinde ait olma hissi değişik zaman ve toplumsal alanlarda farklı anlamlar kazanabilir (Sümer, 2001: 115). Ancak kadının aileye ilişkin aidiyeti ve aile içinde kazandığı rol ve değer ayrı önem taşımaktadır. Göç sürecinde ailevi aidiyet ve var oluşu yeni bir biçime bürünmüştür. Kadının

rol ve sorumlulukları da farklılaşmış, yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Bu süreç kadına yeni ve gelişkin roller öğretmiştir. İngelenen yeni kadının evde tek söz sahibi olması durumu yeni kadınlık olgusuyla ilintili ve yan yana duran yeniden kurgulanan güç ilişkilerini gündeme getirmiştir.

Aile birlikteliğini sağlamak kadının temel sorumluluğu olmuştur. Erkeğin gidişiyle birlikte aileye ilişkin tüm sorumluluk kadına yüklenmiş, erkeğin sorumluluğunu da almış, fakat hareket alanı aynı derecede gelişmemiştir. Erkeğin otoritesini sağlamaya çalışan bir başka erkek devreye girmiştir. Erkeğin babası, kardeşi veya erkek çocuğu eşin yerini almıştır. Yaşanan anlaşmazlıklarda kadının diğer aile üyeleri tarafından eşe şikâyet etme gibi durumlarla birlikte, zaman zaman kadına ilişkin samimi hoşnutsuzluklar ifade edilmiştir.

Evime ve çocuklarıma ilişkin konularda karar vermek istediğimde eşimin kardeşi beni eşime şikâyet etti. Beni ve çocukları yönetmek, dediğini yaptırmak istiyordu hep. Onun haberi olmadan istediğimi bile alamıyordum evime.

Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi kadınların ciddi baskı ve kontrole maruz kaldığı vakalar söz konusu olmuştur.

Geride kalan kadın için en zorlayıcı sorumluluk çocuklarla ilgili alanlar olmuştur. Kadınlar, çocukları üzerinde otorite yetersizliğinden şikâyet etmişlerdir. Özellikle erkek çocuklarının kontrolü zorlayıcı olmuştur. Çocuk sayısının fazla olduğu ailelerde birliktelik sağlama konusunda daha endişe verici süreçlere tanıklık edilmiştir. Babanın yokluğunda erkek çocuklar daha asi ve söz dinlemez olarak zaman zaman kadın açısından çözümsüz sorunları oluşturmuştur.

Yaşanan göç süreci ile birlikte kadın-erkek ilişkisinin değişik bir formu karşımıza çıkmaktadır. Eş olmaya ilişkin statü ve rollerinin içeriği ve anlamı

değişmiştir. Bu değişimin türü ve niteliği incelenildiğinde eş olmanın muğlaklaştığı yönünde işaretler belirginleşmiştir. Görüşülen kadınlar bu süreçte yeni anlamlandırma ve tanımlamalara maruz kalmıştır. “Gurbetçinin karısı”, “geride kalan”, “alamanyalının karısı”, “bacı”, “bizim gelin” gibi adlandırmalarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Yeni gerçekliğin düzlemleri arasındaki bir ileri bir geri hareket dil sayesinde gerçekleşmektedir (Wittig, 2009: 200). Kadına yönelik geliştirilen kadını yeniden adlandırma gayreti aslında yeni yaşamın sınırlarını çizmiş ve kurallarını ortaya koymuştur.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi kadınlar genç yaşta ve evliliklerinin erken döneminde eşlerinden ayrı kalmışlardır. Uzun aralıklarla yılda 1-2 aylık sürelerde görüşebildiklerini belirtmişlerdir. Haberleşme mektup aracılığıyla olmakta ve mektup kadından çok diğer aile fertlerine gönderilmektedir. “Emekli olup döndüğünde bile tam manası ile eş olamadık, hep bir tarafımız yabancı kaldı” ifadesi yabancılaşmanın işaretlerini vermektedir. Eşin uzun süreli gidişi eşler arasında da farklı bir ilişki tarzını geliştirmelerine yol açmıştır. Bu süreçte boşanma yaşayan bireyler de olmuştur. Biri, erkeğin, diğerinde de kadının isteği ile ayrılık gerçekleşmiştir. Ayrılmayı isteyen kadın yalnız kalmaktan, erkek ise uyumsuzluktan kaynaklanan bir ayrılığı ifade etmiştir. Bazı kadınlar izin döneminde eşile uyum problemi yaşadığını ifade etmişlerdir. Erkeğin kadını sürekli eleştirdiği durumlar yaşanmıştır. Kadın ve erkek arasında hayata bakış ve gündelik yaşam alışkanlıkları açısından da uyumsuzluklar yaşanabilmiştir.

Diğer yandan eşinin yurt dışında tanıklık yaptığı kadın - erkek ilişkisini kendi ailesi içinde uygulamaya başladığını ifade edenler de olmuştur. Eşine karşı daha ilgili ve sevecen olan eşlerden de söz edilmiştir. Ayrı kalmanın beraberinde getirdiği özlem ve daha mesafeli karı - koca ilişkisi, birlikteliğin yeni

biçimlerine tanıklık eden erkeğin öncülüğünde dönüşmesiyle daha bağlı ve yakın beraberliğe doğru yaklaşmıştır.

Gelir, Harcama ve Tasarruflar

1960'lı yıllardaki Türkiye'nin sosyolojik yapısı ataerkil aile çatısı altında, hiyerarşik bir düzen içinde kadının ev işlerinden sorumluluğunu ve aile fertleriyle birlikte kendi tarlasında nasıl işgücü olabileceğini tanımlayan sınırlı bir hayata ait kimliği ortaya koymaktaydı. Bu dönemde kadın, tarımsal üretimin bir unsuru ve aile içi üretimin ise tek aktörüdür. Erkeğin yurt dışına gitmesiyle, özellikle tarımsal üretim kadınların sorumluluğuna bırakılmıştır. Kadınlar da üretime doğrudan katılmış, geçmişe göre değişen ise gelir elde etmesi olmuştur. Erkeğin var olduğu dönemde kadın ve erkek birlikte çalışır, geliri erkek yönetirdi. Kadının üretici - gelir elde eden konumu daha belirginleşmiştir. Kadın daha önce eşinin elde ettiği geliri elde eden konumuna ulaşmıştır.

Ayrıca eş de kadına para göndermiştir. Erkeğin belirli bir gelir gönderdiği ancak, geliri baba, kardeş ya da erkek çocuğa göndermeyi tercih ettiği belirtilmiştir. Bu noktada harcama yetkisi de tamamen kadına verilmemiştir. Gelirin harcanması konusunda özellikle ev ve arazi alınması genel eğilim olarak belirginleşmektedir.

Eşin yurt dışında çalışmaya başlamasıyla birlikte yaşam biçiminde bir değişim olup olmadığı sorgulandığında gelir harcama eğilimlerinin artmadığı belirtilmiştir. Çünkü "*babaları yabancı yerlerde bizim için çalışıyor, biriktirmemiz lazımdı*" ifadesi harcamaktan çok saklamanın tercih edilme eğiliminin gerekçesini açıklamaktadır. Ancak bazı kadınlar, eşin yanında olmamasının eksikliğini diğer kadınlara göre daha fazla harcama yaparak hafifletmeye çalıştığını ifade etmiştir.

Güçlenme ve Bireyselleşme

Eşin gidişi ile birlikte, aile yapısı da değişime uğramıştır. Tek ebeveynli aile görünümü belirginlik kazansa da, genelde genişleyen (eşin ailesi ile yaşam) aile yapısı da dikkat çekmektedir. Bireysel varlığını fark etmelerine imkan veren yönüyle statü ve kimlik oluşumunda yeni biçimiyle koşut giden farklı kimliğe bürünen kadın için patriyarkanın hükmünü sürdürmesi olağan hale gelmiştir. Aile büyüğünün (eşin babasının) denetimine tabiiyet genel nitelik olmuştur. Bu da farklı mesafelerde duruşun temel belirleyicisidir.

Kadının değişen süreçte, dayanışma örüntülerinin neler olduğu ve yeni yaşamını nasıl anlamlandırdığı da önemlidir. Yeni ilişkiler biçimi ve bu ilişkiler içindeki kimliği kadının evde tek söz sahibi olmasına ve özgürleştirici etkisine ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Bireyselleşme ve bağımsızlaşma olgusunu anlama ve açıklama çabası içinde olursa da kadının buna çok hevesli olmadığı görülmektedir. Nedeni sorgulandığında ise "başına buyruk" tanımlamasından kaçınmak belirleyici olmuştur. Yalnız kalan kadının kendi inisiyatifiyle hareket alanını genişletme imkânını kazanıp kazanmadığı da önemlidir. Toplumsal dizgedeki özgül ilişkiyi ortaya koyan sonuçlar irdelendiğinde geliştirici oluşumun pek de belirginleşmediği görülmüştür. Kadının aile içinde güçlendiği ancak, toplumsal alanda kısıtlandığı yönündeki bulgular belirleyicidir. Eşi yurt dışında olan kadın tek başına pazara veya herhangi bir cemiyyete katılamamakta, hatta tarlaya bile gidememektedir. İlginç olan, kadının eşi varken tek başına tarlaya gidip çalışabiliyorken tek başına hareket etmesi neredeyse yasaklanmıştır. "*Başında erkeğin varlığı*" ifadesi bunun nedenini açıklamaktadır. Artık kadından bilinen "kadınlık" tanımının gerekleri yanında "yalnız kadın" olmanın gereklerini de tam anlamıyla yerine getirmesi beklenir olmuştur. Bu süreçte erkeğe olan bağımlılığı biraz daha güçlen-

miştir. Zaten kadın “emanet” edilmiştir. Kadının kamusal-sosyal alana çıkışında refakat eden aile büyükleri ya da çocukları olmaktadır. Ancak burada dikkat çeken kadına yönelik gelecek tehlikeyi bertaraf etmekten çok, kadının erkek olmadan yaşamın güçlükleriyle baş edemeyeceği kaygısıyla dayanışmayı içeren bir destek sunma eğilimidir. Muazzam bir koruma kollama ile kadının kısıtlandığı bilenen bir gerçektir. Algılama ve bilme yeteneği çevresinde edinilen mücadele bilgisine ulaşma, kadınların kendilerini algılamalarında ataerkilliğin kuşattığı ve içinde barındırdığı çelişki ve çekişme ile kimlik ve benlik oluşumunun imkânsızlığı belirginleşmektedir. Yaşamsal gerçekliğin odağından bakıldığında şartları kendi lehine çevirebilme, uyum ve var olabilme stratejileri öznel ve nesnel boyutları gözler önüne serilmektedir.

Diğer yandan var olan kısıtlamalar bir ölçüde kadının kendi ürettiği kısıtlamadır. Ayrıca giyim konusunda da katı sınırlamalar mevcuttur. Ancak kadının kendisi de bunu tercih etmektedir. Koyu renkte giysiler, büyük örtüler ve takı kullanmamak kadının tercihi olmaktadır. Aslında kadının güçlenmesinin özgül niteliğini oluşturan süreç bir yanda da kadının yaşamında erkek varlığını hep zorunlu kıldığına da işaretlerini sunmaktadır. Bir erkeğe (eşine) kadınlık yapma rollerinin belirli süreler askıya alınması diğer sorumluluklarını artırmıştır. Kadınların, yeni yükümlülükler edinmede ne denli başarılı oldukları görülmektedir. O dönemde kadın yanında (başında) bir erkeğin varlığı toplumsal alanda kadını özgürleştiren bir olgu olduğu gibi çelişik bir durumu sunmaktadır. İlginç olduğu kadar üzücü bir sonuç olan kadınların kendi yaşamları üzerindeki özenetim daha da azalmış olmasıdır. İffetsizlik ya da söz getirme korkusu kadının tüm yaşamını kuşatmıştır. Fedakâr kadın tanımını kabullenmeye hevesli kadınlar, kendi yaşam alanlarını daha da daraltmışlardır. Toplumsal kontrol düzenekleri olumsuz kısıtlayıcılık yanında olumlu kuşatıcı olarak da kadının yaşam mücadelesini desteklemiştir.

Sonuç

Bilinmez etrafında temellendirilen yeni hayat, sadece başka ülkeye giden erkek için değil geride kalan kadın için de yeni bir keşif alanı olmuştur. Evliliğin erken yıllarında ve genç yaşında eşini farklı ülkeye gönderen kadınlar, yabancı ülkenin zorluğuna katlanan erkek kadar güçlüklerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Büyük beklenti içeren ve daha iyi bir yaşam arzusuyla desteklenen gidiş, kadın tarafından engellenmeyle karşılaşmasa da kadını farklı bir yaşamla karşı karşıya bırakmıştır.

Göç sonucu öncelikli olarak aile biçimi farklılaşmıştır. Eşini gönderen kadının yalnız yaşayan ya da boşanmış veya eşini kaybetmiş kadından farklı öznel bir konumu bulunmaktadır. Statü ve kimlik değişimi kendine özgüdür. Daha da önemlisi toplumsal cinsiyet kalıplarının kültürel olarak belirlenen kadınlık kavramının da değişime uğramasıdır. Büyük ölçüde hem erkeğin yerini dolduran hem de kadın olmasından kaynaklanan rol ve kimlikler iç içe geçmiştir.

Yaşanan farklı deneyimler olsa da daha iyi bir yaşam kurabilme arzusuyla hem aile içinde hem de toplumda saygınlığını ve gücünü artırmayı başaran kadınlar yanında hayatını “zorluk ve güçlük içinde geçirdiğini” ifade edenler de olmuştur. Bunlar geleneksel cinsiyet rollerinin dışına çıkabilen kadınlardan ziyade erkek egemenliğine dayalı toplum yapısında var olan kuralların boyunduruğunu içselleştirmiş olanlardır. Toplumsal kuralları faydacı bir çerçevede ve düşünce düzeyinde sorgulamak yerine güçlü bağlılığın gerçekleştirilmesi durumunda kadın adına “kuşatılmış ve kısıtlanmış” bir yaşamın işaretleri çarpıcı biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Abadan-Unat, Nermin (2006), Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Castles, Stephen ve Miller, Mark (2008), Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslar arası Göç Hareketleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Espiritu, Yen Le (2009), "They're Coming to America": Immigration, Settlement, and Citizenship, Qual Sociol, Ethnic Studies Department, UC San Diego.

George, Sheba Mariam (2005), When Women Come First, University of California Press.

Kartal, Bilhan (2004), Kadın Çalışmalarında Disiplinler arası Buluşma, Sempozyum Bildirileri, Yeditepe Üniversitesi GSF, Cilt:1.

Martin, Philip L. (1991), Bitmeyen Öykü: Batı Avrupa'ya Türk İşçi Göçü, ILO, Uluslararası Çalışma Bürosu, Ankara.

Maternowska, Catherine, Estrada Fatima, Campero, Lourdes, Herrera Cristina, Brindis, Claire D. And Vostrejs, Meredith Miller (2010), Gender, Culture and Reproductive Decision-Making Among Recent Mexican Migrants In California, Culture, Health & Sexuality, 12:1, 29-43.

Sümer, Sevil (2001), Modern Kadınlar, Çatışan Talepler, Farklı Çözümler, Yerli Bir Feminizme Doğru, Sel Yay.

Toksöz, Gülay (2006), Uluslararası Emek Göçü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ültanir, Emel, Ültanir, Gürcan, Canbulat, Mehmet ve Uyanık, Ant (2004), Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Gençlerinin Sosyo Kültürel Yetileri, Ulusal Bilimler Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Wittig, Monique (2009), Kadın Doğulmaz, Feminizm, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:58/Bahar.